

ПРИЙМЕННИК К/ІК/КО І ЙОГО СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ФУНКЦІЇ В «ЕНЕЇДІ» ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО

У статті з'ясовано функційні можливості, семантико-синтаксичний потенціал прийменника К/ІК/КО в «Енеїді» Івана Котляревського; розкрито роль цієї лексичної одиниці у творенні конструкцій із локативним, темпоральним, об'єктивним і синкретичним локативно-об'єктивним значенням; схарактеризовано лексико-семантичний склад детермінувальних і детермінованих компонентів конструкцій із прийменниково-відмінковою формою К/ІК/КО + Ndat; у докладно проаналізовано синкретичний тип відношень, вирізняє маркери ідентифікування конкретного типу адвербіальної, об'єктивної, адвербіально-об'єктивної семантики.

Ключові слова: прийменник К/ІК/КО, поема «Енеїда» Івана Котляревського, локативні (локативно-об'єктивні, темпоральні, об'єктивні) семантико-синтаксичні відношення, прийменниково-відмінкова форма К/ІК/КО + Ndat, прийменникова конкуренція.

Винятково важливою з погляду дослідження процесу нормування української літературної мови є лінгвопрактика Івана Котляревського. Цього талановитого майстра художнього слова по праву вважають зачинателем нової української літературної мови й нової української літератури. З-поміж найважливіших заслуг автора «Енеїди», «Наталки Полтавки», «Москаля-чарівника» – нормування української літературної мови на різних її рівнях. Письменникові вдалося віднайти в живомовній стихії ті варіанти, які сформували основи сучасної фонетичної, лексичної, фразеологічної, морфологічної, синтаксичної, стилістичної норми. Мовний досвід Івана Котляревського чітко й послідовно віддзеркалює тенденції, які переживала українська мова в кінці XVIII – на початку XIX ст. Цей досвід проливає світло на те, як еволюціонував процес кодифікації норм у наступні періоди розвитку української мови.

Проблема мовної практики Івана Котляревського здавна привертала увагу багатьох дослідників. Цінні спостереження знаходимо в працях П. Житецького, П. Плюща, А. Бурячка, В. Ващенко, Ф. Медведєва, П. Дудика, Є. Нахліка й ін.

Метою пропонованої розвідки є аналіз семантико-синтаксичних функцій прийменника К/ІК/КО в поемі «Енеїда», який пережив особливу історію – від активного функціонування в старій українській мові

до повного виходу з ужитку внаслідок конкуренції з іншими прийменниками в пізніші періоди становлення української мови.

Реалізація поставленої мови вимагала використання різних методів дослідження: описового – для класифікування матеріалу й інтерпретації аналізованого мовного явища з позиції синхронії та діахронії; дистрибутивного аналізу – для встановлення сукупності оточень, у яких перебуває прийменник К/ІК/КО як компонент синтаксичної конструкції; елементів статистичного аналізу – для характеристики ступеня продуктивності прийменника К/ІК/КО, його зв'язку з іншими препозиціональними лексичними одиницями.

У сучасній українській мові прийменник К належить до розряду застарілої лексики. З. Іваненко наголошує, що на сучасному етапі розвитку української мови прийменниково-відмінкова конструкція К + давальний відмінок «виступає стильовим синонімом конструкції з прийменником до», вона «трапляється у фольклорних та поетичних творах, мова яких стилізується під фольклорну, пісенну» [3, с. 69]. Покликаючись на праці І. Пагірі та С. Дорошенка (цит. за [3, с. 69]), ця дослідниця робить висновок про те, що синтаксичні конструкції з прийменником К активніше використовуються «в українських говорах південно-західного та північного наріччя» [3, с. 69]. Є. Тимченко свого часу констатував, що «сполучення дативу з прийменником К вже майже вийшло з ужитку <...> заховавшись здебільшого в старосвітських піснях та в фонетичним варіанті Д (ИД) в Буквині та почасти в Галичині» [6, с. 60]. Вичерпну інформацію про функційний простір прийменника КЪ, який успадкувала українська мова з мови-основи, уміщено в «Дослідженні з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти)» І. Слинька. Звороти з КЪ, зауважує цей лінгвіст, продовжували вживатися аж до XVIII ст., хоч і конкурували зі зворотами, що мали у своєму складі прийменник ДО. Останні використовували набагато частіше «з самого початку розвитку української мови» [5, с. 81]. Відомо, що конструкції з прийменником К репрезентували такі типи локативної семантики: «напрямок руху до межі просторового предмета» і «напрямок руху в межі просторового предмета». «У зворотах зі значенням напрямку руху всередину простору, – доводить

І. Слинько, – прийменник КЪ на першому ж етапі розвитку української мови займав незначне місце» [5, с. 82]. Він «зберігався, в основному, у зворотах із значенням напрямку руху до меж предметів» [5, с. 82]. Причину цього явища, переконує автор аналізованої праці, аргументовано пояснив Н. Букатевич: «... прийменник **къ** спеціалізувався для показу напрямку руху аж до зіткнення з предметом, **до** – для вираження напрямку руху до певних меж предмета, без відтінку зіткнення з ним» [1, с. 52]. Однак вирізнені семантичні типи не завжди послідовно протиставлялися. «Недостатньо чітко розмежування в минулому між зворотами **къ** + давальний і **до** + родовий сприяло тому, що в українській мові **до** витіснив **къ**» [5, с. 85], – це ще один висновок І. Слинька. Процес, про який ідеться, не завершився одномоментно. Сполучення з прийменником К, покличемося ще раз на дослідження З. Іваненко, знаходимо «і в мові письменників І п. ХІХ ст.» [3, с. 69].

Цікавою в розглядуваному контексті є мовна практика І. Котляревського, передусім та, яка стосується бурлескно-трагедійної поеми «Енеїда». Прийменник К/К/КО в ній ужито 137 разів (пор. у зв'язку із цим такі дані: прийменник ДО використано 215 разів, НА – 557 разів, В/У – 884 рази, ВІД/ОД – 164 рази, З/ЗО/ІЗ – 559 разів, ЗА – 181 раз, ПО – 154 рази, ПРИ – 6 разів) (див.: [2]). Щодо загальних зауваг, які стосуються прийменника К/К/КО як компонента конструкції Prep + Ndat, то вони такі: 1) уже згадувана функційна активність; 2) розлогість спектра реалізованих семантико-синтаксичних відношень: локативні, темпоральні, об'єктні, синкретичні локативно-об'єктні; 3) синонімічні зв'язки з прийменником ДО; 4) здатність формувати усталені звороти мови.

Основний масив серед конструкцій із прийменником К/К/КО становлять ті, які репрезентують локативно-об'єктні відношення (39%). Просторова семантика постає в такому конкретизованому вигляді: «вказівка на наближення чи спрямовану дію до чогонебудь (а отже, на відсутність контакту між предметом, що рухається, й орієнтиром, стосовно якого встановлено дію)» []. Розглядуваним конструкціям властива лексико-семантична обмеженість на рівні детермінованого й детермінувального компонентів. Роль типового носія валентності виконують дієслова цілеспрямованого або нецілеспрямованого руху, просторового переміщення, а функцію привербатованого компонента – іменники на позначення осіб. Ідеться передусім про оніми – назви персонажів «Енеїди», героїв за мотивами давньогрецької міфології, богів, царів, а вже потім про загальні найменування осіб за різними ознаками (спорідненістю та свояцтвом, фізичними спроможностями й т. ін.), напр.: *Простесенько* [Турн] *к Палланту мчитьсья...* (4, с. 201); *...Ти знаєш краще всіх причину, / Чого Еней приплив*

к Латину / І біля Тибра поселивсь? (4, с. 191); *...І тільки к Тибру що добрався* [пан Турн], / *То в воду стриб – пустився вправ* (4, с. 187); *... швидше поспішишь к Енею, / Похвастать храбростю своєю / І Турнів розкажуть задор* (4, с. 175); *...К Вулкану підтюпцем ішла* [Венера]... (4, с. 157); *Евандра син, Паллант вродливий, к Енею зараз підступив...* (4, с. 154); *...К Еолу мчалась, як оса* [Юнона] (4, с. 42); *Коли в конгресі так тягались, / Еней к Лавренту підступав...* (4, с. 218); *...Палланта к батькові одправить, / Що наложив тут головою* (4, с. 209); *...Він [Евріал] также к сонним докосився, / Врагів на той світ одправляв* (4, с. 173); *...Возьміть назад свої гостинці, / Одправте їх к богатирю Енею / і просіть покою* (4, с. 215); *Прибіг [Еней] к троянцям, утомився / І оддыхати простягнувсь...* (4, с. 87).

Детермінувальним компонентом аналізованих конструкцій можуть бути дієприслівники, які зберігають семантичний зв'язок з аналізованими вище дієсловами, напр.: *...К старій з поклоном підступивши, / На оберемок ухвативши, / В землянку з валу потаскав* [Асканій] (4, с. 180); *К Ацесту зараз сам махнувши, / За хліб подякував, за сіль...* (4, с. 77).

В окрему групу варто виділити ті конструкції, у яких основним носієм валентності є дієслова, що мають у своєму складі лативні префікси. У цих синтаксичних структурах спостережено асиметрію на рівні синкретичності: роль доміанти перебирає на себе локативність, до периферії прямує об'єктність, напр.: *Послів ввелик царю з тихою, / Як водилося у латин...* (4, с. 126); *Ввійшла к Юноні* [фурія] *з ревом, стуком, / З великим треском, свистом, гуком, / Зробила об собі лепорт* (4, с. 130); *... Евандр додав такі слова: «Зайдіть к лідійському народу, / Вони послужать вам в пригуду, / На Турна підуть воювать»* (4, с. 160). Морфеми *в-/вві-/ві-/у-/уві-*, *за-* та ін. виразно експлікують директивно-аблативну сему, отже, і створюють конкуренцію між значенням «простір» та «об'єктність». Однією з умов моносемантизації є функціонування у складі конструкції поряд із прийменником К/К/КО в такому разі експліцитно актуалізують семантику об'єктності, напр.: *... Взяв Купидон к собі на плечі, / В будинчик Зевсу і поніс* (4, с. 166); *Наш Евріал остервенився, / Забув, що на часок прийшов; / В намет к Мезану був пустивсья...* (4, с. 174); *Душа рутульська полетіла / До пекла, хоть і не хотіла, / К пану Плутону на бенькет* (4, с. 234). Для локативного компонента розглядуваних конструкцій типовою є семантика «дія, спрямована в межі або всередину просторової одиниці».

Крім локативного, аналізовані дієслова можуть програмувати поряд з об'єктним інтенціональний ком-

понент у вигляді прийменниково-відмінкової форми або інфінітива. Його присутність не впливає на природу синкретизму, тобто конструкції репрезентують локативно-об'єктну семантику, напр.: *Для бою їх [Низа й Евріала] спіткав прасунок; / Пішли к Енею на вербунок; / Були ж обидва земляки* (4, с. 169); *Побачив Турн таку проруху... / К своїм на поміч полетів* (4, с. 185); *Венера тільки що узріла, / Що вже троянці на човнах, / К Нептуну на поклон побігла...* (4, с. 77); *...І душі сих братів із тіла / Пішли к Плутонову погулять* (4, с. 203); *...Іду к Евандру погостити...* (4, с. 154).

Важливо наголосити, що прийменник К/К/КО, який бере участь у реалізації описуваної семантико-синтаксичної функції, вступає в синонімічні зв'язки з прийменником ДО, напр.: *Уздрівши Низ труп Евріала, / Од ярости осатанів; / Всіх злостей випустивши жала, / К Волсенту просто полетів. / Як блискавка проходить тучу, / Він так пробіг врагів між кучу / І до Волсента докосивсь...* (4, с. 177); *... К Вулкану підтюпцем ішла [Венера] ...* (4, с. 157) – *...Сказав [Ентелл]: «Тепер ходімо, братця, / До хвастуна Дареса-ланиця!...»* (4, с. 64); *Пішли к Дидоні до господи / Через великі переходи...* (4, с. 47) – *Зайде до Дидони в гості / І буде там бенькетовать...* (4, с. 45).

Менш продуктивний тип (18%), порівняно з попереднім, утворюють конструкції з прийменником К/К/КО, що репрезентують локативні відношення. Основним для них, як уже було зауважено, є значення «вказівка на приближення або спрямовану дію до чого-небудь». Його структурують дієслова руху, поширеності в просторі, локативного переміщення й субстантиви – назви населених пунктів, більш або менш лімітованих просторів, споруд та їхніх частин, огорож, місць укріплення й захисту, засобів пересування, водних просторів, космічних об'єктів, напр.: *...Було полковник так Лубенський / Колись к Полтаві полк веде...* (4, с. 147); *Попхались к берегу поближче, / Прийшли на самий перевіз...* (4, с. 94); *Сказав, і військо загриміло, / Як громом, разним оружжям; / Построїлось і полетіло / Простесенько к градським стінам* (4, с. 228); *Венера... / Пішла к порогу до дверей...* (4, с. 67); *І тільки що прийшли к воротам / І двір пустилися чвалать, / Як баба бридка, криворота: / «Хто йде?» – їх стала окликать* (4, с. 106); *... Летить [Агамемноненко Галес], мов поспіша до строку / Або к воді гарячий пес...* (4, с. 149); *Еней в кагал цей як убрався, / Щоб зближитися к порому, / То з Палінуром повстрічався* (4, с. 93); *... Курище к небу донеслось...* (4, с. 165).

В «Енеїді» зафіксовано й такі конструкції, у яких, крім лативного компонента К + Ndat, функціонує ще й аблативний конститuent ОД + Ngen, напр.: *...Мезап, Голес в другім отряді / Пішли од берега к ограді...* (4, с. 164).

Конструктивним центром синтаксем із власне лативною семантикою, як і синтаксем із просторово-об'єктним значенням, можуть бути дієприслівники, що семантично корелюють із вербативами руху та переміщення, напр.: *Турн, в міру к валу приступивши, / Скрізь на зикратому гасав...* (4, с. 164); *Од злости Тур осатанівши, / Велів багаття розводить, / І військо к берегу привівши, / Казав троянський флот спалить* (4, с. 165).

Синтаксичні структури з прийменником К/К/КО здатні репрезентувати семантику «вказівка на контактну дію, зіткнення між двома або кількома точками простору». Лексико-семантичний склад їхніх конститuentів обмежений: він представлений дієсловами контактної дії, просторового переміщення та іменниками з чітко фіксованою семою 'поверхня', напр.: *...Прикладовав [Еней] припарки к тілу / І шилом в рані колупав* (4, с. 225); *...Низ тут товаришу сказав: / «Приляж к землі ти для підслуху, / А я задам рутульцям духу...»* (4, с. 172); *Уже шаблокою [Турн] махає, / Коневі к шиї прилягає...* (4, с. 201).

Одним прикладом у поемі представлено локативне значення «напрямок руху або іншої дії всередину просторової одиниці»: *К господі тільки що вернувся / Наш смутний лицар, пан Еней, / Уже в присінках і наткнувся / На присланих к нему гостей...* (4, с. 211). Основним засобом ідентифікування цієї семантики є не лексико-семантична будова детермінованих і детермінувальних компонентів, не морфемна структура дієслова, а контекст.

Важливо звернути увагу на ту особливість, що синонімічні зв'язки прийменника К/К/КО з прийменником ДО охоплюють і просторові синтаксеми, напр.: *Вони к землі поприсідали...* (4, с. 184) – *...Но сей [Еней], коп'єм наскрізь пробивши / І до землі врага пришивши, / Других пускався доганять* (4, с. 203).

Малопродуктивний (2%) тип становлять конструкції з темпоральною детермінацією. Вони передають значення безпосереднього передчасу й постають на базі дієслів конкретної фізичної дії, фізично-фізіологічного стану та іменників – назв часових понять, релігійних свят, напр.: *... І мушу дари одрядити... / Шалевий пояс і люстрини, / Щоб к празнику пошив каптан...* (4, с. 216); *... Давала [Аматина] чиншу до двора: / Ковбас десятків з три Латину, / Лавинії к Петру мандрик...* (4, с. 134–135). Реалізуючи темпоральну семантику, прийменниково-відмінкова форма К/К/КО + Ndat вступає в синонімічні зв'язки з прийменниково-відмінковою формою ДО + Ngen, напр.: *Всі к ночі так перепилися, / Держались ледве на ногах...* (4, с. 156) – *Пили до ночі та гуляли / І п'яні спати полягали, / Еней був п'яний, еле жив* (4, с. 208). Наголосимо ще раз, услід за З. Іваненко, що й часові конструкції, як і об'єктно-просторові та власне локативні, не характерні для мови

сучасних письменників, що вони «трапляються у творах, присвячених минулому, або використовуються письменниками як засіб стилізації мови художніх творів під мову народну, фольклорну» [3, с. 100].

Нарешті, вирізимо конструкції, у яких прийменник К/ІК/КО є одним з експлікаторів об'єктної семантики (29%). Їхня специфіка полягає в тому, що вони творяться не лише на базі дієслів та семантично пов'язаних із ними дієприслівників, а й на базі іменників і прикметників. Їхній лексико-семантичний спектр обмежений. Щодо іменників як носіїв валентності, то їхній розряд репрезентує лексема *любов*, напр.: *Любов к Отчизні, де героїть, / Там сила вража не устоїть...* (4, с. 174); *Так наші смілії вояки / Тут мовча проливали кров; / Од ней краснілися, мов раки, / За честь і к князю за любов* (4, с. 174); *К Лависі од любові був в горі* [Еней], */ Топив печаль в питейном морі* (4, с. 163). З-поміж прикметників виділяються ті, що мають модальну семантику, напр.: *Еней, к добру з натури склонний, / Сказав послам латинським так...* (4, с. 211). Дієслівний корпус репрезентують лексеми на позначення просторового переміщення, конкретної фізичної дії, процесів мовлення, заохочення, примусу, привабливості, підготовки, контактування. Зрідка цю функцію можуть перебирати на себе дієприслівники. Напр.: *Велів [Турн] тривогу бити в клепало, / Щоб військо к бою виступало...* (4, с. 177); *...Кричить [Низ] к Зевесу: «Помоги!»* (4, с. 176); *...Тулдуній к битві підтруняв* (4, с. 223); *...Злякався [Еней], к Сивілли прихилився* (4, с. 91); *Еней з Трахоном роз'їжджає, / К трудам дружину понуждає...* (4, с. 213); *І, зараз приступивши к ділу, / Він [Япид] шпеник в рані розглядав...* (4, с. 224). До типових заповнювачів присубстантивної, приад'єктивної та придієслівної позиції разом із прийменником К/ІК/КО слід віднести іменники – назви істот та неістот. Серед істот домінують номінування дійових осіб «Енеїди», богів, царів, людей за видом діяльності, місцем перебування тощо. З-поміж неістот продуктивністю наділені лексеми – найменування суспільних подій, видів діяльності, морально-етичних понять тощо.

Як і в конструкції з локативною та локативно-об'єктною семантикою, в аналізованих синтаксичних структурах прийменник К/ІК/КО перебуває в синонімічних зв'язках із прийменником ДО, напр.: *«А ти, – мовляла ко Енею, – / Моторний, смілий молодець...»* (4, с. 88) – *...І до Нептуна окликнувся* [Палінур]: */ «А що ж ти робиш, пан Нептун!»* (4, с. 58); *Турн зирк – і бачить пред собою / Присяжного свого врага, / Що так не гречі кличе к бою...* (4, с. 207) – *... На штурм троянці шиковались, / До бою всякий аж дрижав* (4, с. 218).

Активно представлені в «Енеїді» конструкції ідіоматичного характеру з компонентом К/ІК/КО (12%). Вони творяться за участю дієслів у формі ім-

ператива та іменників *чорт, біс, кат*, напр.: *Йому ж Дидона надріз / Сказала: «К чорту убирайся, / На мене більше не женихайся... / Не лїзь! Бо розіб'ю і ніс!»* (4, с. 105); *«Пїйдїть лиш ви собі ік каму!» – Ентелл на їх так закричав* (4, с. 64). Примітно, що ці синтаксеми як застигли фольклорні вирази широко побутують і в сучасному розмовному мовленні, а також у художньому стилі, де виконують важливі стилістичні функції.

Отже, прийменник К/ІК/КО активно побутує в «Енеїді» Івана Котляревського. Функціонування його подеколи спричинене версифікаційними потребами. Зазвичай ця лексична одиниця використовується без будь-яких настанов. За своєю семантико-синтаксичною природою вона поліфункційна. Регулярним для прийменника К/ІК/КО є входження до складу конструкцій із локативним, локативно-об'єктивним, об'єктивним значенням. Зрідка він бере участь у формуванні темпоральної семантики. Процес конкурування прийменників К/ІК/КО й ДО послідовно фіксується в мовній практиці Івана Котляревського, яка є цінним матеріалом для дослідження складного процесу формування норм сучасної української мови.

Література

1. Букатевич Н. И. Опыт исторического изучения предлогов и предложных сочетаний в русском литературном языке : в 2 ч. / Н. И. Букатевич. – Одесса : Изд-во Одес.ун-та, 1957–1958. – Ч. I. – 1957. – 146 с.
2. Ващенко В. С. Лексика «Енеїди» І. П. Котляревського: показчик слововживання / В. С. Ващенко, Ф. П. Медведєв, П. О. Петрова. – Харків, 1955. – 208 с.
3. Іваненко З. І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення / З. І. Іваненко. – Київ – Одеса : Вища шк., 1981. – 143 с.
4. Котляревський І. П. Повне зібрання творів / І. П. Котляревський. – К. : Наук. думка, 1969. – 510 с.
5. Слинко І. І. Дослідження з синтаксису української мови за пам'ятками XIV – XVIII ст. (місцевопросторові звороти) / І. І. Слинко. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1968. – 111 с.
6. Тимченко Є. К. Номінатив і датив в українській мові / Є. К. Тимченко. – К. : Вид-во Укр. АН, 1925. – 64 с.

Nina Stepanenko

PREPOSITION K/IK/KO AND ITS SEMANTICALLY-SYNTAXIC FUNCTIONS IN IVAN KOTLIAREVSKYI'S AENEID

The article is devoted to the analysis of the role of the preposition K/IK/KO in the language practice of Ivan Kotliarevskiy, in particular, in the poem «Aeneid». The functional potential of this preposition, its place and role

in the history of Ukrainian language (Old Ukrainian, modern periods) have been clarified from the standpoint of synchronicity and diachronicity. The main attention is paid to the constitutive peculiarities of the preposition researched, its role in the formation of non-syncretic (locative, temporal, object) and syncretic (locally-object) semantic-syntactic relations. Particular attention is paid to the markers of syncretism identity – the content plan of the main bearer of valence and its programmed placeholder K + Ndat. The specificity of semantic consistency at the level of determined and deterministic components of structures with different types of semantics is stated. The lexico-semantic structure of constructs with adverbial (spatial, temporal), objective and adverbial-object type of determination are analyzed. Specific differentiated meanings of locativeness and temporality were stated, where there the preposition K/IK/KO is involved. Frequency index of these meanings is formed. The features of functioning of idiomatic constructions

with the prefix K/IK/KO in the linguistic practice of Ivan Kotliarevskyi and in the modern Ukrainian are determined. It is proved that the process of competing the K/IK/KO and DO preposition, which dates back to the old Ukrainian language, found its logical continuation in the poem «Aeneid», that the use of the K/IK/KO preposition is only partially caused by the verification needs. This is a clear confirmation that the preposition K/IK/KO did not have the strict restrictions on the functioning and semantic-syntactic specification in the Ukrainian language of the late eighteenth – early nineteenth centuries, which it was endowed at the end of the nineteenth century. Possible synonym relations of the preposition investigated were found.

Key words: preposition K/IK/KO, poem «Aeneid» by Ivan Kotliarevskyi, locative (locally-object, temporal, object) semantic-syntactic relations, prepositional-case form K + Ndat, prepositional competition.

Надійшла до редакції 04.10.2019 р.

УДК 821.161.2.09Котляревський.08+821.161.2.09Гоголь.08

Олександр Тупиця

УКРАЇНСЬКА БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА В «ЕНЕЇДІ» І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО ТА ОПОВІДАННЯХ М. В. ГОГОЛЯ

У статті розглянуто значення української безеквівалентної лексики для відображення етнічної картини світу в «Енеїді» І. П. Котляревського та оповіданнях М. В. Гоголя. На нашу думку, безеквівалентна лексика в композиції художнього твору є специфічним засобом, що дозволяє ідентифікувати текст як феномен певної культури.

Ключові слова: мова художнього твору, безеквівалентна лексика, реалія, мовна картина світу, художній текст.

Творчість І. П. Котляревського має велике історико-мовне значення. Воно полягає передусім у тому, що письменник своєю безсмертною «Енеїдою» розкрив функціональний простір мови [6, с. 95]. Його твір – яскрава «етнолінгвістична картина світу», яка характеризує українське суспільство, найповніше відтворює дійсність, змальовує різні сторони життя й побуту України. Саме це, на думку М. І. Степаненка, споріднює Котляревського й Гоголя [6, с.109].

Ми поставили за мету дослідити специфічну етнокультурну лексику в «Енеїді» І. П. Котляревського та оповіданнях М. В. Гоголя.

Мова художнього твору характеризується низкою особливостей, що відрізняє її, наприклад, від

публіцистики чи наукового тексту. Ці особливості стосуються насамперед використання певної лексики. Якщо для наукової або публіцистичної мови характерним є вживання іншомовної термінології, то мова художнього твору, на думку М. Рильського, «неможлива без тактовного і вмілого використання іноземних слів, а то й зворотів» [5, с. 60–61]. Тому, коли йдеться про необхідність опису автором певної історичної епохи чи культурного середовища, він використовує специфічні засоби такого зображення. Які ж це засоби? Які підстави говорити про те, що певний текст належить до тієї чи тієї культури?

У більшості народів нашої планети предметний і понятійний світи практично однакові, тобто ми оперуємо майже тими самими поняттями, використовуємо ідентичні «комунікативні моделі» тощо. Літературний переклад дає можливість долучатися до надбань інших народів і культур. Формальним текстовим показником, який сприяє ідентифікації певного художнього твору з культурним середовищем, є безеквівалентна лексика (далі БЛ). Наприклад: *кеб, грог, клерк, сер* – англійський текст, *фрау, гер, кайзер, шнапс, бретцель, крінгель* – німецький, *козак, дівчина, бандура, чумак* – український.